

Jasna Honzak Jahić, FF UK Praga

STIKI STANISLAVA ŠKRABCA S ČEHI

V pričujočem prispevku je ob stoti obletnici smrti Stanislava Škrabca (1844-1918) aktualiziran jezikoslovčev doprinos k reševanju odprtih vprašanj v slovenskem knjižnem jeziku, ki so jih sprožile zunajjezikovne in jezikovne okoliščine predvsem druge polovice 19., a tudi prvih desetletij 20. stoletja. V ospredju so živa, tudi polemična vprašanja tedanjega slovenskega govornega in pisanega knjižnega jezika, ki jih je Stanislav Škrabec obravnaval že v svoji prvi razpravi *O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi* (1870), potem pa na straneh „svoje“ *Cvetja z vertov svetega Frančiška* (1880-1918). V *Cvetju* je namenil prostor tudi vodilnim češkim jezikoslovcem, literarnim zgodovinarjem in piscem; poznal je njihova dela in se nanje skliceval pri iskanju znanstveno utemeljene resnice.

Letos mineva sto let od smrti patra Stanislava Škrabca, ob Francu Miklošiču največjega slovenskega jezikoslovca 19. stoletja, skoraj pol stoletja (1870-1918) je znanstveno pošteno in zavezano resnici pisal o sodobnem slovenskem knjižnem jeziku, njegovih zgodovinskih posebnostih in o slovenskih narečjih.

Stanislav Škrabec je ugledal luč sveta v tistem koščku Slovenije, ki nam je dala Trubarja, pisca prve slovenske knjige, in take mojstre besede, kot so bili Levstik, Jurčič in Stritar. Rodil se je 7. januarja 1844 v vasi Hrovača pri Ribnici. Bil je najstarejši od sedmih otrok, krščen je bil za Antona, Stanislav je Škrabčevo redovniško ime. V krogu družine in v rojstni Hrovači je pridobil svoj materni jezik in postal rojeni govorec dolenjskega narečja, v osnovni šoli v Ribnici se je učil knjižne slovenščine (poleg drugih šolskih učenosti). O njegovem zgodnjem zanimanju za jezik in o jezikovni nadarjenosti priča Škrabčevo posvečanje ruščini in branje Miklošičevega *Glasoslovja* v ljubljanski gimnaziji ter vpliv profesorja slovenščine duhovnika Josipa Marna, ki je pisal o slovenskem jeziku (npr. *razpravo Slovnice slovenskega jezika*, 1861) in se študijsko zanimal za slovanske jezike. Po maturi je l. 1863 vstopil v frančiškanski samostan in prebil enoletni noviciat v samostanu frančiškansko hrvaško-kranjske province na Trsatu in tam spoznaval tudi hrvaški jezik in njegovo zanimivo čakavsko narečje. Ko je končal študij bogoslovja v Gorici in Ljubljani (1864-1868), je v frančiškanski gimnaziji v Novem Mestu kot gimnazijski pripravnik poučeval grščino, nemščino in slovenščino; pri delu in študiju ga je gotovo spodbujal učiteljski kolega jezikoslovec pater Vladislav Hrovat. Zaradi sprememb v statusu novomeške gimnazije, gimnazijo je od frančiškanov prevzela država in je bil Škrabec razrešen učiteljskih dolžnosti, ga je frančiškansko vodstvo poslalo v Gradec študirat klasično in slovansko jezikoslovje (1870-1873). Bivanje v tem akademskem okolju zavzema posebno mesto v razvoju Škrabčeve osebnosti. Gradec je bil intelektualno in politično prebujeno mesto, kjer so se v različnih slo-

PIKA
stavek
jabej ROMAN
podpičje
velika začelnica
SLOVENSČINA
ŠOLI

¹ Gl. Lojzka Bratuš (1974: 109-120), Ljudmila Cvetek Russi (1974: 131-138), Silvo Trokar (1974: 139-150), Emil Tokarz (1974:151-158), Škrabčeva misel 1, Zbornik simpozija '94. Ur. Jože Toporišič. Frančiškanski samostanj Kostanjevica, Nova Gorica 1974.

vanskih društvih (Ilirski klub, Slovenija, Slovanska družba ...) združevali študenti in izobraženci iz južnoslovanskih dežel, pripadajočih habsburški monarhiji; med njihove najvidnejše predstavnike so sodili F. Miklošič, D. Trstenjak, J. Muršec, O. Caf, S. Vraz, L. Gaj. Narodni duh in narodnostno prebujo je še bolj okrepila marčna revolucija l. 1848 na Dunaju, kar je bil za Slovence prelomen čas, saj so slovenski izobraženci na Dunaju izoblikovali prvi slovenski politični program — Zedinjeno Slovenijo, tj. združitev vseh Slovencev v avstrijskem cesarstvu v upravno enoto Slovenijo in uvedbo slovenskega uradnega jezika. Pri oblikovanju vseslovenske zavesti in krepitvi zahtev po ureditvi slovenskega jezika v javnem življenju je poleg dunajskega vplivalo tudi graško okolje. V kulturnem življenju v Gradcu je bilo gotovo čuti tamkajšnje Poljake, tiste, ki so bili v Gradcu internirani, kar se je zgodilo po neuspehu novembrske vstaje 1. 1831 na Poljskem. Škrabec je z njihovo pomočjo spoznal poljsko zgodovino in kulturo ter se dobro naučil poljščine. Ob koncu študija je bil kot promovirani filolog nastavljen na frančiškanski gimnaziji na Kostanjevici pri Gorici, poučeval je slovenščino, hrvaščino, latinščino in grščino. Na tem zavodu je ostal celih 42 let, vse do l. 1915, ko se je med prvo sv. vojno zaradi bližine fronte s kostanjeviškimi frančiškani umaknil k ljubljanskim. Toda kljub delu in volji — urejal in izboljševal je svoje Jezikoslovne spise za natis — je hiral, meglena Ljubljana ni bila sončna Gorica. Anton Breznik ga je 3. okt. 1918 zadnjikrat obiskal, 6. oktobra je Škrabec napravil še zadnje popravke v svojih spisih in istega dne umrl; pokopan je med redovnimi sobrati na ljubljanskih Žalah.

V frančiškanskem samostanu na Kostanjevici je Škrabec preživel 42 let; živel je in deloval med svojimi sobrati, poučeval na interni redovniški gimnaziji, študiral in raziskoval slovenski jezik v sinhroni in diahroni perspektivi in slovenska narečja, pisal jezikoslovne razprave. Kljub temu da je živel v miru in tihosti samostanske celice, je bil v stiku s tujimi kulturami in jezikoslovji; o stikih z italijanskim, ruskim in poljskim pričajo besedila, objavljena v prvem zborniku Škrabčeva misel,¹ in potrjuje ocena Antona Breznika: „V svoji celici je bil bolje poučen o vsem znanstvenem in duševnem gibanju po vsej Evropi kakor marsikateri znanstvenik v najbolj živahnem svetovnem središču. Bil je najmodernejši slovenski jezikoslovec svoje dobe in velik reformator. To je dosegel le, ker je bil izviren, krepak, pobuden človek, ki se ni uklonil malenkostnim razmeram, v katerih je živel, in ne javnemu mnenju, ki ga dolgo let ni moglo doumeti. Svojo moč je zajemal iz svojega študija in iz znansvenih vesti, ki so se iz vse Evrope stekale v njegovo celico“ (Breznik 1982: 412-413). Da se Škrabec ni uklonil neprijaznim okoliščinam, kaže njegova odločitev, da svojih jezikoslovnih besedil ne bo več neuspešno ponujal uredništvom,² ampak jih bo objavljajal na notranjih straneh platnic mesečnika frančiškanov Cvetje z vertov svetega Frančiška; 32 let, od pete številke l. 1880, je list tudi urejal. In pri delu uspel. Uspeh sta Škrabcu zagotovili dve prednosti: lasten časopis, v katerem je neodvisno od kogar koli odkrival svoja raziskovalna slovenistična spoznanja o individualnem razvoju slovenskega jezika, in prepričanje, da mora biti delo jezikoslovca narodu koristno; za „učenjaško slavo“ se ni zmenil.

V „svojem“ *Cvetju z vertov sv. Frančiška* (1880-1918) je Stanislav Škrabec namenil prostor tudi vodilnim češkim jezikoslovcem, literarnim zgodovi-

¹ Gl. Lojzka Bratuš (1974: 109-120), Ljudmila Cvetek Russi (1974: 131-138), Silvo Trokar (1974: 139-150), Emil Tokarz (1974:151-158), Škrabčeva misel 1, Zbornik simpozija '94. Ur. Jože Toporišič. Frančiškanski samostanj Kostanjevica, Nova Gorica 1974..7

² Prvo razpravo O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi so mu objavili v Novem mestu, tam, kjer je poučeval kot gimnazijski pripravnik (Novomeško gimnazijsko izvestje, 1870), a l. 1878 je v goriški Soči izšel samo prvi prispevek Pravopisne opazke.

↘ **Slika 1:** Stanislav Škrabec je bil redovnik, znanstvenik, jezikoslovec, ki je v lastnem časopisu neodvisno objavljala svoja raziskovalna spoznanja o individualnem razvoju slovenskega jezika. Ilustracija: Davor Grgičević

narjem in piscem. To so bili teolog in jezikoslovec Jan Hus (1370/71-1415), začetnik znanstvene slavistike in češkega preroda Josef Dobrovský (1763-1829), jezikoslovec in literarni zgodovinar Josef Jungmann (1773-1847), slovaški češko piščoči jezikoslovec, literarni zgodovinar in etnograf Pavel Josef Šafařík (s prvotnim imenom Pavol Jozef Šafárik) (1795-1861), pesnik in folklorist Karl Jaromír Erben (1811-1870) ter jezikoslovec in visokošolski učitelj Jan Gebauer (1838-1907). Škrabec je dobro poznal njihova dela in jih v svojih besedilih tako ocenjeval, kot tudi citiral. Sklicevanja na češke raziskave in stališča nista povzročala avtorjeva nesamozavest ali dvom, ampak iskanje in izpostavljanje znanstveno utemeljene resnice.

V češki kulturni zgodovini ima Jan Hus (1370/71-1415) dve podobi, je duhovnik, pridigar in teolog, ki si je v češkem prostoru več kot stoletje pred nemškimi reformatorjem Martinom Lutrom prizadeval za prenovo moralne podobe rimskokatoliške cerkve, a hkrati tudi visokošolski profesor, rektor praške univerze in pisec.

Najprej bi bilo treba izpostaviti Husov latinsko pisani traktat O češki pisavi (De orthographia Bohemica). V besedilu avtor poenostavlja češki črkopis in opušča dvo- in veččrkovna znamenja, s katerimi so se pisali glasovi, ki jih latinščina ni imela, npr. z zvezo *ch* + *z* se je zapisoval soglasnik *č*, *ř* je zaznamovala zveza *r* + *s*. Veččrkovja je Hus nadomestil z ločevalnimi (diakritičnimi) znamenji, ki jih je zapisoval nad črkami: mehkost soglasnikov je zaznamovala pika, npr. zvezo *ch* + *z* je pisal s piko nad *c* (*č*), kar je bilo kasneje nadomeščeno s strešico (*č̇*), namesto dvočrkovja *r* + *s* je pisal *r* s piko (*ř*), kasneje s strešico (*ř̇*). Druga Husova novost je bilo zaznamovanje

³ Jan Hus, Výklad na desatero přikázání. V: Mistra Jana Husi Sebrané spisy. Spisy latinské 1, Praga, 1905.

dolgosti samoglasnikov, njihovo ločevalno znamenje je bil ostrivec (á, é, í, ó, ú, ý). Od takrat je češka pisava doživela več sprememb, največ v času preroda na koncu 18. in v prvi polovici 19. stol. z J. Dobrovským in J. Jungmannom ter v začetku 20. stol. z J. Gebauerjem. Toda Husovo črkopisno načelo, diakritični sistem, se je ohranil in tudi vplival na spremembe pri drugih, tako je bila tudi pri nas sredi 40. let 19. stol. vpeljana ilirska pisava gajica, ki je nadomestila bohoričico.

Kot je znano, je Jan Hus slovel kot dober pridigar, leta je pridigal v središču Prage, v Betlemski kapeli, polni vernikov in somišljenikov. Dejstvo, da je bil dober in izkušen govorec češčine v javnem govornem položaju, pomaga razumeti Husov odnos do češčine, zlasti govorjene. Zavzemal se je za sodobno, naravno, živo češčino, govorjeno v kulturnem središču Češke, v Pragi, in je bil kritičen do rabe starinskega in zastarelega besedja in provincializmov. Toda tudi češčine kulturnega središča ni samo hvalil. V izgovoru glasov in v besedju je opažal vse preveč nemških vplivov, o čemer je tudi pisal v svojem latinsko pisanem delu *Razlaga desetih zapovedi* (Výklad na desatero přikázání).⁴

Stanislav Škrabec je svojo prvo razpravo *O glasu in naglasu* našega knjižnega jezika v izreki in pisavi (Novomeško gimnazijsko izvestje, 1870) objavil še preden je odšel študirat v Gradec in vzbudil veliko pozornost v strokovni javnosti, domači (Štrekelj, Pleteršnik, Valjavec ...) in tuji (Courtenay, Broch, Korš ...). Razprava, v kateri je bila formulirana prva teoretična zasnova slovenskega knjižnega pravorečja in pravopisa, je bila izredno aktualna. Zato bi izpostavila dvoje avtorjevih stališč. Osnova knjižnega jezika je Škrabcu jezik protestantskih piscev 16. stoletja, o čemer je v *Cvetju z vertov sv. Frančiška* napisal: „*Moje pravopisno načelo je torej to, da se držim tako rekoč notorne meje, začetka slovstva našega. Kar v jeziku takrat ni bilo več navadno, tistega ne pripuščam, pa reci etimologija in stara slovenščina, kar jima ljubo in drago. Glede stvari, ki so se pozneje izcimile pa terjam, da naj bodo v soglasju z jezikom 16. stoletja, t. j. take, ki bi tudi tedaj ne bile nemogoče. Ravno tako velja o rečeh, ki se iz drugih narečij sprejemajo; sprejeti morajo obliko, kaker bi jo imele, da so se porodile v tem, ki je splošna podlaga književne slovenščine naše, t. j. v kranjskem narečju 16. stoletja*“ (Škrabec 1880-1890: 108). S stališčem, da je osnova knjižne slovenščine jezik protestantskih piscev 16. stoletja z naravnimi oblikami, je nasprotoval drugim, živim silnicam usmerjanja slovenščine v zadnji tretjini 19. stoletja. Gre za oživljanje ilirizma, katerega glavni predstavnik je bil Matija Majar Ziljski, prav tako pa tudi za prizadevanje F. Levstika in „njegove šole“ (F. Cegnar, J. Pajk, v začetku tudi J. Stritar, J. Jurčič in F. Levec), ki so na podlagi stare cerkvene slovanščine teoretično in subjektivno vzpostavljali nove oblike in potvarjali (postarinjali) knjižno slovenščino. Drugo je bilo Škrabčevo stališče, naj bo slovenski knjižni izgovor enoten in naraven, in ne neorganska zmes različnih narečij. Osnova knjižne izreke sta osrednji slovenski narečji, dolensščina in notranjščina, ker sta „*temelj naše književne slovenščine*“ (Škrabec 1880-1890: 108). Tam, kjer je knjižna izreka neuglajena in preprosta, pa na pride do sprememb (npr. dolenski *ú* naj se zamenja z gorenjskim *u*, dolenski *u* z gorenjskim in goriškim temnim *ô*, t. j. blizu *ou*, dolenski *ai* (*maistu*) s štajerskim in prekmurskim *e*). In za-

⁴ Gl. Jasna Honzak Jahič, Slovenski govorjeni knjižni jezik včeraj in danes. Zgodovinskorazvojni in primerjalni vidik. Obdobja 22. Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti. Ur. Erika Kržišnik. Filozofska fakulteta, Ljubljana 2004, 385-394.

kaj je bilo aktualno drugo Škrabčevo stališče? V šestdesetih letih je padec Bachovega absolutizma prinesel družbene in socialne spremembe in predrugačil položaj slovenskega knjižnega jezika. Nov (formalni in neformalni) javni položaj govorcev slovenščine je njeno rabo razširil (v kranski deželni zbor, osnovne šole in gimnazije, urade, na sodišča in tabore, v čitalnice, dramatična društva in krožke, privatne družbe), razvijalo se je časnikarstvo in založništvo. Škrabec, ki je bil mnenja, da je „*jezik prevelik dar božji, da bi posameznik onegavil z njim*“, je želel vnesti jezikoslovna pravila v tedanji pravorečni in pravopisni nered; povzročalo ga je sklicevanje govorcev in piscev na svoje narečje, kar so v svojem javnem govorjenju in pisanju tudi upoštevali. Lastnosti, ki jih je imela nova knjižna pravorečna praksa, neustaljenost in splošnost, pa so bile (pre)težke za še ne dovolj domišljeno slovensko jezikoslovno teorijo. Tako je v polemiki med Fr. Cegnarjem (1861) in L. Svetcem (1862) na straneh Novic zmagalo Cegnarjevo pravorečno načelo *Govori kakor pišeš*. Zmagovito načelo ni zmoglo videti slovenskega pravorečja v celoti, pač pa samo posamezne prvine med njimi, kot prvo črko *l*, za katero je bilo posebej poudarjeno: „*Vsaka črka naj se vselej izreka tako, kakor se piše, tedaj tudi črka l*“ (Cegnar 1861: 386).⁴ Škrabec se je temu Cegnarjevemu načelu uprl s stališčem, da vlada narobe svet, „*saj je slednjemu znano, da je naša abeceda nepopolna, in ravno tako tudi naša pisava*“ (Škrabec 1880-1890: 42) Cegnarjevim somišljenikom, ki so se prizadevali za izgovor po črki (elkanje) z argumenti: a) učenci se bodo lažje učili pravopis, b) drugi Slovani nas bodo boljše razumeli, c) izgovor dvoustničnika je preveč kmečki, je Škrabec nasprotoval s svojimi: a) da se je na podlagi „*zgodovinsko upravičene izreke, ki je podlaga pravopisa*“ mogoče naučiti, kdaj se piše *l* za dvoustničnik, saj npr. tudi francoskih šolarjev kak učitelj ne uči, da bi izgovarjali *Bordeaux* in ne *Bordo*, da bi jih obvaroval težav s pravopisom, b) da se morajo drugi Slovani slovenščine posebej učiti, ne bodo je razumeli, četudi bi slišali *l* ali *ɥ*, c) da gospoda slovenščini nasprotuje, ker se sramuje svojega jezika, če zna, govori raje hrvaško, če pa govori slovensko, govori preveč pravilno in izgovarja vse, kakor je napisano (Škrabec 1880-890: 43-44). Škrabec se je leta posvečal proučevanju glasov sodobnega slovenskega knjižnega jezika in njihovih zgodovinskih posebnosti. V protestanskih besedilih je našel potrdilo, da se je v določenih glasovnih položajih (za samoglasnikom in hkrati na koncu besede ali pred soglasnikom) izgovarjal trdi *l*, tisti, ki ga je Trubar poimenoval *debeli, bezjaški*. Ta se je kasneje, že v besedilih iz 17. stoletja, postopoma, najprej na Koroškem, potem razširjeno na Kranjsko, Goriško in naprej premenil v dvoustnični *ɥ* (*biɥ, debetɥ, živaɥ, vtɥk, dtɥg, jabtko* → *biɥ, debeuɥ, živaɥ, vouɥk, douɥg, jaboɥko*). Prav tako je podal tudi podroben pregled slovenskih slovstvenih besedil skozi čas in slovenskih narečjih glede tega pojava. Zato je v pravorečju sodobne knjižne slovenščine zagovarjal izgovor dvoustničnika in gotovo je Škrabčeva zasluga, da se ni posplošil izgovor *l* po črki, kar lahko potrди tudi stanje v sodobni knjižni slovenščini. Nekdanji trdi *l* se dosledno izgovarja *ɥ* v obliki deležnika m. sp. edn. na *-l* in pridevnika in samostalnika na polglasnik + *l* (*bral, mrzel, misel*) ter večinoma v zvezi *ou* med soglasnikoma (*volk, poln, čoln, molk, solza; bolnica : bólnica*).

Stanislav Škrabec je poznal drugačen razvoj trdega *l* v zgodovini češkega jezika in je citiral Jana Husa in njegovo ugotovitev, da ima češčina v vseh

položajih srednji *l*, ker se je – kot obžaluje Hus – trdi *l* v Husovem času, tj. v zadnji tretini 14. in v začetku 15. stoletja, najprej v govornem jeziku Prage in drugih mest pod vplivom nemščine začel izgubljati in se tudi dokončno izgubil. Ko je navedel Husove zglede vpliva nemščine na izgovor trdega *l* v češčini, je opozoril na izvorni češki in nemški izgovor (*tobotka* – *tobolka* 'denarnica, mošnja', *tyko* – *lyko* 'les pod lubjem') (Škrabec 1880-1890: 42).

V imenu zgodovinske upravičenosti je Škrabec tudi predlagal, naj bi se v slovenskem pravopisu ohranila pisava trdega *l*; pisal naj bi se z ustreznim znamenjem, iz poljščine prevzetim prečrtanim *l* (*ł*), kar je v svojem Slovensko-nemškem slovarju (1894/95) upošteval M. Pleteršnik (*tkatec*, *tkatka*, *tkatski*, *tkatstvo*, *tkaten*). Svoje stališče je Škrabec dopolnil tudi z opombo, da je bil za uvedbo posebne črke za zapis trdega *l* tudi češki jezikoslovec Josef Dobrovský v svoji slovnici stare cerkvene slovanščine (Škrabec 1880-1890: 93).

Josef Dobrovský (1763-1829) velja za začetnika znanstvene slavistike in češkega preroda. Že v avtorjevem času sta bili njegovi temeljni deli Podrobna slovnica češkega jezika, 1809, 1819 in Zgradba stare cerkvene slovanščine, 1822 znani in vplivni. Slovnica češčine Dobrovskega je bila natančen in sistematičen opis češčine 16. in prve tretine 17. stol., tj. humanistične predbelogorske češčine iz zlatega obdobja češke književnosti (iz časov pred bitko na Beli gori, 1620). Gospodarski razvoj v času vladavine Rudolfa II. (1576-1612) je omogočil razvoj češkega jezika, literature in kulture. Praga je postala novo razvito kulturno središče, raba češčine v javnem življenju se je razširila (v šole, na urade, na sodišča), tiskale so se knjige in časopisi, kar je vplivalo na unifikacijo češkega pravopisa, dober zgled je bila tudi knjižna češčina iz starih prevodov Svetega pisma. Češčina se je razvijala v sredstvo sporočanja najbolj izobraženega sloja družbe, tiste, ki svobodno misli in piše. Obe prenosniški zvrsti češčine, govornjena in pisana, sta postajali z rabo bolj izdelani, bolj ustaljeni in bolj kultivirani, česar Dobrovský ne bi mogel trditi za češčino svojega časa, tj. zadnje tretine 18. stol. in prve četrtine 19. stol. Živela je v okoliščinah, ki jih je ocenjeval Dobrovský popolnoma drugače: nemščina si je pridobila vedno večjo vlogo med izobraženimi meščani, napisano je bilo malo dobre izvorne literature, in če že predvsem nabožne. Toda upanje za bodočnost češčine se je ohranilo, predstavljale so jih številnejše izdaje čeških učbenikov, kar je spodbujal razvoj čeških šol – normalk, izid dobrih čeških slovnici avtorjev K. Thama (1782) in F. Tomse (1788) in živa (dobra in slaba) prevodna literatura, saj je v šestih letih izšlo kar tri sto del. Na podlagi analize zunajjezikovnih in jezikovnih okoliščin je Dobrovský sklepal, da češčina v njegovem času ni sposobna obvladati vseh področij sporočanja tako, kot sta to zmogla češki jezik v času humanizma in jezik, v katerem je Dobrovský odrasel in ki je bil v njegovem času prestižni – nemščina. Drugo delo Zgradba stare cerkvene slovanščine, 1822 ni bila samo slovnica stcsl. jezika, ampak je zaradi avtorjeve primerjalne metode nadomeščala tudi primerjalno slovnico slovanskih jezikov in so jo veliko uporabljali slavisti tistega časa, med njimi Franc Miklošič.

Stanislav Škrabec je poskušal odločilno vplivati tudi pri pravopisnih problemih, ki so bili aktualni še v naslednjih desetletjih 20. stoletja. Tak problem je bilo pisanje dveh priponskih obrazil, tj. *v-* in *u-*. Škrabec je nasproto-

val Metelkovi pomenski delitvi oz razlikovanju med priponama *v-* ('*djanje v kako reč*', '*na*', '*gori*') in *u-* ('*spolnjeno ali dovršeno dejanje v doveršivnih glagolih*'). Navedeno pomensko razlikovanje je Fr. Metelko prevzel v svojo slovnico (1825) iz slovnice češkega jezika Dobrovskega na podlagi prepričanja: če razlikujeta *v-* in *u-* stara cerkvena slovanščina in češčina, jo tudi slovenščina; pomen obeh predlogov je ohranjen v priponskih obrazilih *v-* in *u-*. To Metelkovo pravilo je sprejel in v pisni praksi razširil zlasti Levstik v svojem publicističnem jeziku, in pisal npr. za *u-*: *ubiti, udariti, ugasniti, ujemati, uživati, utopiti*, za *v-*: *vprašati, vstopiti, vlesti, vstati, vložiti* (Breznik 1982: 109). Škrabec je opozarjal na nedoslednosti v pisavi in tudi izpostavil tovrstne Metelkove (*vtoniti, vtopiti, vkloniti, vjemati*) in Levstikove zglede (*uljuden, uljudnost*). Škrabec je želel urediti razločevanje med *v-* in *u-* na podlagi stališča, naj o pisanju obeh priponskih obrazil odloča izgovor. Sam je predvidel pisavo predponskega *v-* tam, kjer „se izgovarja v, t.j. dvoustnični *ŭ*“, predponskega *u-* pa tam, kjer „se *u* izgovarja kot samostojen zlog“ (Škrabec 1902-1915: 601). Škrabčev nasvet, naj bi pisali *v-* in *u-* po izgovoru, ni prodrl, pišoči se za njegovo pravilno pravopisno načelo niso zmenili. Rabo obeh priponskih obrazil je v slovenski pisni praksi utrdil zlasti Pletteršnik v svojem slovensko-nemškem slovarju, npr. *učlovečiti se, upepeliti, ukoreniniti, upokojiti, udomačiti se, upodobiti : vklepati, vkleniti, vsiliti, vdati, vloga*, kar je v svojem pravopisu (1935) nadaljeval tudi Breznik (Breznik 1982: 109-110). Naj navedem še stališče J. Toporišiča o pisavi obeh priponskih obrazil, kar bi pisavo poenostavilo, in sicer, „da bi bilo prav, ko bi bili povsod pisali predpono *v-*, ločili pa primere, kjer *v-* in *u-* ločita primere, kakor npr. v primerih *ubiti* ('*s silo povzročiti smrt*') – *vbiti* ('*zabiti*'), *udreti* ('*spremeniti položaj v smeri navzdol*') – *vdreti* ('*s silo priti kam*') (Toporišič 1998: 8).

Pravopisni problem, o katerem je razmišljal in pisal Stanislav Škrabec, je bila tudi pisava polglasnika. Edini med slovenskimi knjižnimi samoglasniki namreč nima svoje črke. Sam je v svoji t. i. znanstveni pisavi za polglasnik predvidel znamenje, obrnjeni *a*. Kot dober zgled iz zgodovine slovenskega pravopisa je navajal Boštjana Krelja, ki je v Postili slovenski (1567) uvedel razlikovanje med samoglasnikom *e*, ki ga je pisal z ostrivcem nad črko *e* (*vém, očéh, čistéjši, zvésto*) in polglasnikom, ki ga je pisal s krativcem nad *è* (*vèrhu, dèrži, hèrvatsko*), pa tudi z *a* zaznamovanim s krativcem (*čàrn*). Kritičen je bil do Kopitarja, ki je v svoji slovnici (1808/09) sicer uporabljal krativec, vendar je z njim zaznamoval kratke naglašene vokale (*bràt, mòlj, krùh, dìm, mèč*) in Kreljevega krativca za zaznamovanje polglasnika ni nadomestil z drugim, samostojnim znamenjem; polglasnik je pisal največ s črko *e* (*boben, veter*), z *i* (*pétik*), redko tudi s Kreljevim krativcem (*vèrh, vèrt*). To pomanjkljivost v zapisovanju slovenskih knjižnih samoglasnikov je Kopitarju očitil tudi Josef Dobrovský (Škrabec 1880-1890: 78). Naj dodam, da se je Kopitar zavedal pomanjkljivosti slovenske abecede. Hotel je, da bi bila dopolnjena z grafemi in bi bila tako s paralelizmom fonemov in grafemov dosežena njena pravilnost. Kopitarjevo zahtevo je izpolnil F. Metelko v svoji slovnici (1825). Njegova abeceda z 32 črkami (latinske je dopolnil s cirilskimi) je imela med novimi tudi črko za pisanje polglasnika (*ѣ*). Toda vsem pravorečnim težavam se ni dalo izogniti, zdaj jih je povzročala preširoka raba polglasnika. Metelčica ga je rabila tako za zapisovanje fonema /*ɛ*/, npr. *сѣrce*, kot za zapis redukcije kratkih nenaglašanih in naglašanih

samoglasnikov, npr. *človek, oreh; kreh, dem* (Honzak Jahić 2004: 391).

Stanislav Škrabec je v *Cvetju z vertov svetega Frančiška* opozoril tudi na druge vodilne češke strokovnjake. To so bili jezikoslovec in visokošolski profesor Jan Gebauer (1838-1907), slovaški češko pišoči jezikoslovec, literarni zgodovinar in etnograf Pavel Josef Šafařík (s prvotnim imenom Pavol Jozef Šafárik) (1795-1861), jezikoslovec in literarni zgodovinar Josef Jungmann (1773-1847) in pesnik in folklorist Karel Jaromír Erben (1811-1870). Škrabec je v pismu (17. 11. 1894) Vatroslava Oblaka obvestil o knjižni novosti, o Zgodovinski slovnici češkega jezika J. Gebauerja in dodal, da je bral lepo oceno, ki jo je napisal V. Jagić (Škrabec 1998: 380). Ko je razmišljal o novih izdajah leposlovja na Slovenskem, je predlagal kot zgled in pomoč delo J. Jungmanna Vodnik po beletriji (Škrabec 1880-1890: 316). V svoji oceni Biser-nic, zbirki belokranjskih pripovedk, je avtorju, zbiralcu narodnega blaga I. Šašlju, predlagal kot stilistični vzor besedila iz Sto narodnih povesti in pravljic K. Erbena (Škrabec 1902-1915: 329). V pismu Slovenski matici (20. 8. 1878) je naslovnico obveščal o svojih znanstvenih načrtih, za katere bi želel, da mu jih v bodoče natisnejo. Med drugimi načrti je omenil, da bi rad napisal razpravo o protestantskem besedilu, Trubarjevem prevodu Lutrove Hišne postile, ki jo je Trubar pripravljal do konca življenja in jo je dal natisniti Felicijan Trubar v Tübingenu l. 1595; o tem besedilu je v Zgodovini južnoslovanskih literatur pisal P. J. Šafařík kot o neznanem (Škrabec 1998: 271).

POVZETEK

V pričujočem prispevku je ob stoti obletnici smrti Stanislava Škrabca (1844-1918) aktualiziran jezikoslovčev doprinos pri reševanju odprtih vprašanj slovenskega knjižnega jezika, ki so jih sprožile zunajjezikovne in jezikovne okoliščine predvsem druge polovice 19., a tudi prvih desetletij 20. stoletja. V ospredju so bila živa, tudi polemična vprašanja tedanjega slovenskega govorjenega in pisanega knjižnega jezika, kot je bilo starinjenje knjižne slovenščine, prizadevanje za enoten in naraven slovenski knjižni izgovor ter utrjevanje slovenske pisne norme; izpostavljena vprašanja je St. Škrabec raziskoval že v svoji prvi razpravi O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi (1870), potem pa na straneh „svojega“ *Cvetja z vertov svetega Frančiška* (1880-1918). V *Cvetju* je namenil prostor tudi vodilnim češkim jezikoslovcem, literarnim zgodovinarjem in piscem; zajeti so predstavniki več generacij in predstavljajo čas od srednjega veka do sodobnosti. To so bili Jan Hus (1370/71-1415), Josef Dobrovský (1763-1829), Josef Jungman (1773-1847), Pavel Josef Šafařík (Pavol Jozef Šafárik) (1795-1861),

Karel Jaromír Erben (1811-1870) in Jan Gebauer (1838-1907). Škrabec je njihova dela poznal in jih je v svojih raziskavah omenjal, se nanje skliceval in jih citiral. Sklicevanja na češke raziskave in stališča nista povzročala avtorjeva nesamozavest ali dvom, ampak avtorjevo znanje ter iskanje in izpostavljanje znanstveno utemeljene resnice.

Ključne besede: Stanislav Škrabec, zunajjezikovne in jezikovne okoliščine druge polovice 19. in prvih desetletij 20. stoletja, odprta vprašanja slovenske knjižne pravorečne in pravopisne norme, stiki s Čehi

↘Viri in literatura

- Bratuž, Lojzka, 1995: Škrabčevi stiki z italijanskim svetom. Škrabčeva misel: Zbornik s simpozija '94. Urednik Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 107-118.
- Breznik, Anton, 1916: Slovenska slovnica za srednje šole. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Breznik, Anton, 1982: Jezikoslovne razprave. Izbral in uredil Jože Toporišič. Ljubljana: Slovenska matica, 412.
- Cvetje z vertov svetega Frančiška 1-4. Gorica 1880-1890, 1890-1902, 1902-1915, 1998. Frančiškanski samostan Kostanjevica, Nova Gorica, 1994, 1995, 1998 in Jezikoslovni spisi o. Stanislava Škrabca. Ljubljana 1916-1921.
- Cvetek-Russi, Ljudmila, 1995: Škrabec o Trombettijevem delu. Škrabčeva misel: Zbornik s simpozija '94. Urednik Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 129-135.
- Čar, Janko, 1995: Pravorečje pri Škrabcu, Ruplu in Toporišiču. Škrabčeva misel: Zbornik s simpozija '94. Urednik Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 45-52.
- Čmejrková, Světlá, Daneš, František, Kraus, Jiří, Svobodová, Ivana, 1996: Čeština, jak i znáte i neznáte. Academia Praha.
- Gladková, Hana, 2004: Ještě jednou ke koncepci spisovného jazyka u Josefa Dobrovského. Josef Dobrovský Fundator studiorum slavlicorum. Sborník příspěvku z mezinárodní konference Praha 2003, Slovanskí ústav AV ČR, Praha 2004, 373-392.
- Hus, Jan, 1905: Výklad na desatero přikázání. Mistra Jana Husi Sebrané spisy. Latinské spisy. Praha.
- Honzak Jahič, Jasna, 2004: Slovenski govorjeni knjižni jezik včeraj in danes. Zgodovinsko razvojni in primerjalni vidik. Obdobja 22. Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti. Urednica Erika Kržišnik. Filozofska fakulteta Ljubljana, 385-394.
- Orožen, Martina, 1994: Stanislav Škrabec v razvoju slovenistike. Zbornik 30. seminarja za SJLK, Ljubljana, 77-89.
- Tokarz, Emil, 1995: Škrabčevi stiki s poljsko kulturo. Škrabčeva misel: Zbornik s simpozija '94. Urednik Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 149-155.
- Toporišič, Jože, 1960-1971: Slovenski biografski leksikon. Ljubljana. Geslo Škrabec, 641-648.
- Toporišič, Jože, 1987: Portreti, razgledi, presoje. K zgodovini slovenskega jezikoslovja ob 400 letnici Trubarjeve smrti. Maribor: Obzorja, 69-96.
- Toporišič, Jože, 1998: Pleteršnikov pravopis v Slovensko-nemškem slovarju. Zborovanje slavistov. Krško in Pišcece. ZSDS. Ljubljana, 17-25.
- Torkar, Silvo, 1995: Škrabec in Rusi. Škrabčeva misel: Zbornik s simpozija '94. Urednik Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 137-147.